

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет
Шосткинський інститут Сумського державного університету
Фармацевтична компанія «Фармак»
Управління освіти Шосткинської міської ради
Виконавчий комітет Шосткинської міської ради

ОСВІТА, НАУКА ТА ВИРОБНИЦТВО: РОЗВИТОК І ПЕРСПЕКТИВИ

МАТЕРІАЛИ

II Всеукраїнської науково-методичної конференції,

(Шостка, 20 квітня 2017 року)

Суми
Сумський державний університет
2017

УДК 811.81/.82

ЕТНОЛІНГВІСТИКА В США

С.М. Чмирков, Ю.В. Помогайбо

Хіміко-технологічний коледж імені Івана Кожедуба
Шосткинського інституту Сумського державного університету
41100, м. Шостка, вул. Інститутська, 1
colledge@ukr.net

Останні десятиліття ознаменовані активними етнолінгвістичними студіями, спрямованими на вивчення й відродження традиційної культури народів. У зв'язку з цим комплексне дослідження етнокультури й етнології лінгвістичними методами сприяє розбудові етнолінгвістики як інтегративної наукової царини. Інтеграція зусиль представників різноманітних наук (мовознавців, етнографів, антропологів, істориків та ін.) у розв'язанні проблем, пов'язаних з відображенням у мові традиційної культури народу, устрою його життя, етнічної історії зумовили виникнення в ХХ столітті нової наукової дисципліни – етнолінгвістики. Науковці найчастіше визначають етнолінгвістику як комплексну науку, предметом якої є «план змісту» культури, народної психології та міфології незалежно від засобів і способів їх формального втілення (слово, предмет, звичай, обряд, метафора, образ тощо). Етнолінгвістика виникла в межах антропології – науки, яка досліджує культуру, використовуючи етнографічні, лінгвістичні, археологічні та інші методи.

Розрізняють американську та європейську традиції у студіях етнолінгвістики. Американська етнолінгвістика виділяє антропологічну лінгвістику та лінгвістичну антропологію.

Антропологічна лінгвістика – етнолінгвістика з аспектом дослідження, яка намагається досягнути через мову засоби та форми відображення культурних (побутових, релігійних, соціальних та ін.) уявлень народу про навколишній світ та про місце людини у цьому світі. Антропологічна лінгвістика досліджує функціонування мови як однієї з культурних підсистем, що дає знання про етнос. Представники: Б.Уорф, Ф.Боас, Е.Сепір, Г.Хойер, Б.Берлін і П.Кей, А.Вежбицька, Ю.Апресян, Н.Арутюнова, Т.Булигіна, А.Шмельова, Є.Яковлева.

Лінгвістична антропологія – етнолінгвістика з комунікативним аспектом дослідження, яка вивчає мовні повідомлення в культурному контексті: форми та засоби спілкування, зокрема мовні, які є специфічними для даної етнічної або соціальної групи. Лінгвістична антропологія, залишаючись розділом мовознавства, розробляє загальну теорію мовної комунікації в межах окремих культур у цілому. Представники: Д.Хаймз, Дж.Гамперц, М. Толстой, С.Толстая, В.Топоров.

Зародження етнолінгвістики в США (т. зв. американського неогумбольдтіанства) пов'язують з іменем Ф.Боаса (1858 – 1942), який досліджував мову американських аборигенів – ескімосів та індіанців у зв'язку з їх культурою, етнографією й етнопсихологією. Він довів, що для дослідження індіанських мов потрібні інші методи, ніж порівняльно-історичний, оскільки ці мови «не мають історії», тобто не зафіксовані в писемних пам'ятках. Тому методи опису цих мов мають ґрунтуватися на суто зовнішніх, формальних ознаках. Ідеї Ф.Боаса розвинули Е.Сепір (1884–1939) і Л.Блумфільд (1887 – 1949). Е.Сепір зосередився на вивченні мови у зв'язку з культурою і таким чином заклав основи етнолінгвістики, а Л.Блумфільд обґрунтував принципи «механістичної лінгвістики», запропонувавши дескриптивний метод.

Е.Сепір (1884 – 1939) свої дослідження проводив на стику етнології, психології, соціології, психіатрії, фольклористики та релігії. У найвідомішій його праці «Мова» (1921, перекладено рос. мовою – 1934) розглянуто проблеми природи мови, внутрішньої і зовнішньої, синхронічної й діахронічної лінгвістики, мови й мислення,

мови і культури, мови і літератури, мовних контактів, типології мов та ін., і з кожної з них автор висловив оригінальну думку. З культурою пов'язана лише лексична система мови: «лексика – дуже чутливий показник культури народу». У семантиці природніх мов закарбовані переважно такі знання, які підвладні були людській свідомості у процесі формування граматичної системи мови та її найдавніших лексичних шарів.

У статті «Статус лінгвістики як науки» (1928) дослідник акцентує увагу на антропології та історії культури. Він вважав, що мовознавство «має стратегічне значення для методології суспільних наук». Історія мови й історія культури, на його думку, розвиваються паралельно. Значну увагу лінгвіст приділив функціям мови, головною з яких назвав не комунікативну, а символічну (мова як засіб передачі знань і вираження культури народу). Е.Сепір акцентував на тому, що «мова є символічним дороговказом до розуміння культури». Виділив, крім того, низку функцій: експресивну, зберігання й акумуляції культури, соціалізації, контактостановлювальну.

Ідеї Е.Сепіра розвинув Б.Уорф (1897 – 1941), за фахом інженер з техніки безпеки. Унаслідок тривалих пошуків він дійшов висновку, що нерідко причиною пожеж є мова, яка не завжди точно відображає навколишній світ. У статтях, які вийшли після його смерті окремою книжкою «Мова, думка й дійсність» (1956), викладені основні його думки з мовних проблем. Мовне членування дійсності, на думку Б.Уорфа, певною мірою впливає на мислення й поведінку людей. Мова ніби диктує мисленню одне членування фактів дійсності і перешкоджає іншому їх членуванню, підтверджуючи цю думку прикладом членування кольорового спектра. Дослідник виявив чимало розбіжностей між мовою індіанців хопі й англійською як стандартом (Standard Average European) і пов'язав це зі специфікою культури та світобачення. У мовах різними є категорії числа і часу (кількісні числівники і форми множини не можуть, наприклад, уживатися зі словами на зразок день, крок, удар). Граматична категорія часу в мові хопі загалом відсутня. Часові назви передаються не іменниками (літо, ранок, вечір), а прислівниками, які означають приблизно «коли вечоріє», «коли світає», «коли спекотно» тощо. Б.Уорф дійшов висновку, що мовна структура детермінує уявлення про світ, норми культури й поведінки. Уявлення часу, простору й матерії зумовлені мовною структурою. Кожна мова за допомогою своїх структур і лексикону формує власну логічну модель світу. Якщо в німецькому неогумбольдтіанстві розв'язувалася проблема «мова і народ», то американське неогумбольдтіанство було зосереджене на дослідженні проблеми «мова і культура». Без сумніву, Уорфська ідея про взаємозв'язок мови і культури є важливою й заслуговує на увагу, переводячи дослідження в площину етнолінгвістики. Б.Уорф узагальнив: у мовному світі все відносне, ми членуємо світ так, як підказує нам рідна мова, і «стикаємося, таким чином, з новим принципом відносності. Він полягає в тому, що подібні фізичні явища дозволяють створити подібну картину всесвіту тільки за подібності або принаймні за співвідносності мовних систем». Тези Е.Сепіра й Б.Уорфа стали основою гіпотези Сепіра–Уорфа, або гіпотези мовної (лінгвальної) відносності, сформульованої ще в 30-і рр. ХХ ст., яка стала відомою завдяки її критичному розгляду Х.Хойером на Чиказькій конференції в 1953 р. Через певну невизначеність окремих положень, зумовлених її «колективним» авторством і надто запізнілою публікацією праць Б.Уорфа, гіпотеза мала різні інтерпретації, однак стимулювала розвиток етнолінгвістики й лінгвокультурології не лише в США, а й в інших країнах. Пізніше проведена дискусія лінгвістів, антропологів, соціологів, психологів. Положення гіпотези Сепіра–Уорфа стали базовими для сучасної етнолінгвістики, антрополінгвістики, етнопсихології, які прагнуть на мовному матеріалі довести наявність у того чи того етносу певних рис національного характеру, де навіть рівень комунікації розглядається як власне етнолінгвістична проблема.

А.Крьюбер, Ч.Вьоглін та З.С.Харріс (услід за «пізнім» Е.Сепіром) були засновниками "помірного" напрямку в етнолінгвістиці. Їх погляди зводились до того,

що мова є умовою виникнення культури, частиною культури, тому вербальну та невербальну діяльність людини слід розглядати разом (така сукупна діяльність утворює «етнолінгвістичну ситуацію»).

Американські етнолінгвісти сприймають мову як існуючу, відкидають генетичні дослідження, а мету вбачають у дослідженні взаємоз'язку мови та культури.

У.Гуденаф в 1960 – 1980 рр. висунув ідеаційну теорію культури в межах когнітивної антропології, за якою найкращий шлях до знань, понять, суджень, що містяться у когнітивному коді, пролягає через мовні комуніканти, тобто тільки через мову можлива концептуалізація світу.

У.Гуденаф та Ф.Лонсбері запропонували компонентний аналіз, який успішно використовують сучасні науковці. Одним із перспективних напрямів дослідження стає суб'єктивна реконструкція культури У.Гуденафа, тобто представлення її в термінах, виявлення основ певної культури. Суб'єктивним є явище, яке, існуючи об'єктивно, виокремлюється за допомогою мовної категоризації світу на рівні підсвідомості. Дослідження «системи культурного поведіння» Д.Хаймза стає основою комунікативного напрямку етнолінгвістичних досліджень, де мовленнєву діяльність розуміють як норму поведінки людини в культурному соціумі. Основний об'єкт дослідження – мовленнєва діяльність в залежності від ситуації, соціального стану, взаємовідносин учасників комунікації.

Отже, етнолінгвістика в США мала соціологічне забарвлення й перебувала під впливом американської етнографії, її формування відбувалося в межах американського неогумбольдтіанства й антрополінгвістики в 1-й чверті ХХ ст. У 2-й половині ХХ ст. упроваджується в етнолінгвістичні дослідження компонентний аналіз значень слів у зіставлюваних мовах (Ю.Найда, Ч.Фриз, представники Анн-Арборської школи тагеміки, що зберегла етнолінгвістичну орієнтацію у вивченні амеріндських мов відповідно до культури й етносвідомості індіанців). Наприкінці вісімдесятих років ХХ ст. етнолінгвістика в США фактично розпалась на декілька окремих напрямків, а сам термін уживався дуже рідко.

Список літературних джерел:

1. Блумфілд Л. Язык / Л.Блумфілд ; пер. с англ. – [2-е изд.]. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – 608 с.
2. Герд А.С. Введение в этнолингвистику: [курс лекций и хрестоматия] / А.В. Герд. – 2-е изд., испр. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2005. – 457 с.
3. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія/О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля - К, 2006. – 716 с.
4. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э.Сепир. – М.: Прогресс, 1993. – 655 с.
5. Уорф Б.Л. Отношение норм поведения к мышлению и языку / Б.Л. Уорф // Новое в лингвистике. – М., 1960. – Вып. I. – С. 135–168.
6. Хаймз Д.Х. Общение как этнолингвистическая проблема (Основные направления в американской этнолингвистике) / Д.Х. Хаймз // Вопросы языкознания. – 1965. – № 2.- С.102-104.